BOSMA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI: TARIXIY TAHLIL (NAVOIY VILOYATI MISOLIDA)

Abduraxmonov Mirsaid Muzaffarovich
Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti
Email: mirsaidabduraxmonov854@gmail.com

Annotatsiya.

Maqolada Navoiy viloyati bosma matbuotining mustaqillik yillaridagi rivojlanishi va raqamli muhitga moslashuvi tarixiy-xronologik hamda manbashunoslik yondashuvlari asosida tahlil qilinadi. "Do'stlik bayrog'i" va "Знамя дружбы" gazetalari misolida matbaa jarayonining kompyuterlashtirilishi, bosma va elektron shakllarning yonma-yon mavjudligi, raqamli nusxalarning tarixiy manba sifatidagi imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Davrlashtirishning shartli xarakteri va arxiv dalillarini tekshirish zarurati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: *Navoiy viloyati, matbuot tarixi, bosma gazeta, raqamlashtirish, elektron arxiv, tarixiy manba.*

Abstract.

This article examines the development of the print press in Navoi Region since Uzbekistan's independence and its adaptation to the digital environment through historical-chronological and source-critical approaches. Using the newspapers Do'stlik bayrog'i and Znamya druzhby as examples, it considers the computerization of newspaper production, the coexistence of print and electronic formats, and the value of digital copies as historical sources. It also emphasizes the provisional nature of periodization and the need to verify archival evidence.

Keywords: *Navoi Region, press history, printed newspaper, digitization, digital archive, historical source.*

Аннотация.

В статье рассматриваются развитие печатной прессы Навоийской области в годы независимости Узбекистана и её адаптация к цифровой среде на основе историко-хронологического и источниковедческого подходов. На примере газет «Do'stlik bayrog'i» и «Знамя дружбы» анализируются компьютеризация издательского процесса, сосуществование печатного и электронного форматов, а также значение цифровых копий как

исторических источников. Подчёркиваются условность периодизации и необходимость проверки архивных свидетельств.

Ключевые слова: *Навоийская область, история прессы, печатная газета, цифровизация, электронный архив, исторический источник.*

Kirish

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin hududiy ommaviy axborot vositalari yangi siyosiy-huquqiy va iqtisodiy sharoitda faoliyat yurita boshladi. Navoiy viloyatining 1992-yilda qayta tashkil etilishi hududiy boshqaruv bilan bir qatorda mahalliy axborot muhitini o‘rganishda ham muhim xronologik nuqtadir. Bosma gazetalar o‘sha davr voqealarini qayd etuvchi manba bo‘libgina qolmay, jamiyatning kundalik ehtiyojlari, madaniy hayoti va iqtisodiy o‘zgarishlarini aks ettirgan. XXI asrda kompyuter, internet va mobil platformalar kengayishi ushbu an’anaviy tizimning ishlash usullarini o‘zgartirdi.

Maqolaning maqsadi Navoiy viloyati bosma matbuotining raqamli transformatsiyasini tarixiy jarayon sifatida izohlash, uning ayrim bosqichlarini manbalar asosida ajratish va kelgusi tadqiqot uchun muammolarni belgilash. Tarixiy-xronologik usul voqealar izchilligini, tarixiy-qiyosiy usul esa bosma va elektron axborot tarqatish usullaridagi farqlarni ko‘rsatadi. Manbashunoslik yondashuvi gazeta soni, huquqiy hujjat va internet e’lonining ishonchliligi hamda saqlanish sharoitini alohida baholashni talab etadi.

Navoiy viloyatining mustaqillik davridagi matbuot tarixida “Do‘stlik bayrog‘i” va rus tilidagi “Знамя дружбы” gazetalari alohida o‘rin tutadi. Ularning sahifalarida viloyat hayotining turli sohalari aks etgani bois nashrlar nafaqat axborot vositasi, balki tarixiy xotira manbai hamdir. Matbuot tarixiga oid tadqiqotlarda 1990-yillarda mahalliy gazetalar tarmog‘i kengaygani, nashrlarning turli tillarda chiqishi qayd etiladi [1]. Biroq ayrim tiraj va nashr davriyligi haqidagi ma’lumotlar turli yillar kesimida farqlanishi mumkin; ularni tahririyat hisobotlari bilan solishtirish lozim.

Huquqiy muhit ham mazkur tarixning ajralmas qismidir. 1997-yilgi “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonunda “O‘zbekiston Respublikasida ommaviy axborot vositalari erkin” ekani belgilangan. Undagi yana bir norma – “ommaviy axborot vositalarini senzura qilishga yo‘l qo‘yilmaydi” – huquqiy tamoyil sifatida tarixiy ahamiyatga ega[2]. Biroq normativ matnni amaliyotning tayyor tasviri deb qabul qilish mumkin emas: qonun va real tahririyat faoliyati mustaqil manbalar asosida taqqoslanishi kerak.

Bosma nashrning raqamli tarixini internet paydo bo‘lgan sanadan boshlash metodik jihatdan tor yondashuv bo‘ladi. Dastlab o‘zgarish matn terish, tahrirlash va sahifalash bosqichlarida sodir bo‘lgan. Navoiy matbuoti tarixiga oid tadqiqotda “1999-yildan ‘Do‘stlik bayrog‘i’ ... kompyuter markazida terilib sahifalangan” degan ma’lumot keltiriladi. Ushbu qayd texnologik o‘zgarishning muhim dalilidir: kompyuter nashr mahsulotini tayyorlash jarayoniga kirgan, ammo gazeta hali qog‘oz shaklida tarqatilgan.

Shu bois “kompyuterlashtirish”, “raqamlashtirish” va “raqamli transformatsiya” tushunchalarini farqlash zarur. Kompyuterlashtirish ishlab chiqarish operatsiyalarini elektron vositalarda bajarishni bildiradi. Raqamlashtirish qog‘ozdagi matn yoki tasvirni elektron faylga aylantirishni ham qamrab oladi. Raqamli transformatsiya esa tahririyat ish jarayoni, kontent formati, auditoriya bilan aloqa va daromad modelidagi kengroq o‘zgarishlarni anglatadi. Demak, 1999-yildagi kompyuterda sahifalashni to‘liq raqamli tahririyatning tashkil topishi sifatida talqin qilish noto‘g‘ri.

2023-yilda O‘zbekiston Milliy axborot agentligi ikki viloyat gazetasining 40 yilligi haqida xabar bergan. Xabarda nashrlar “6,5 ming nusxada chop etilmoqda” deb qayd etilgan. Bu ma’lumot qog‘oz shakli raqamli davrda ham saqlanganini ko‘rsatadi. Biroq tirajni boshqa davrlar bilan solishtirishda nashrlar soni, hisob usuli va vaqt oralig‘i bir xil ekanini tekshirish shart. Shuningdek, mazkur xabarda tahririyat bilan bog‘liq matbaa va yosh jurnalistlarni tayyorlash faoliyati tilga olingan[3].

Mavjud dalillar asosida jarayonni shartli uch davrga ajratish mumkin: 1991-1998-yillarda mustaqillik sharoitida hududiy matbuot faoliyatining qayta tashkil etilishi; 1999-yildan boshlab nashr tayyorlash jarayonida kompyuter texnologiyalarining qo‘llanilishi; XXI asrning keyingi o‘n yilliklarida elektron tarqatish shakllarining paydo bo‘lishi. Bu tasnif qat’iy chegara emas: turli tahririyatlarda yangilanish bir vaqtda kechmagan bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, 2000–2020-yillar uchun uzluksiz arxiv qatori yetishmasa, texnologik taraqqiyot sur’ati haqida keskin xulosa chiqarish mumkin emas.

Tarixchi uchun raqamli gazeta nusxasi ikki tomonlama manbadir[4]. Bir tomondan, u nashrning mazmunini sarlavha, muallif, sana, foto va mavzularni saqlaydi. Ikkinchi tomondan, uning joylashtirilgan vaqti, fayl turi, kanal manzili va keyinchalik o‘zgartirilish ehtimoli alohida tekshiruvni talab qiladi. Shuning uchun elektron PDF nusxa asl bosma son bilan solishtirilishi, imkon bo‘lsa, arxivga saqlanishi kerak. Telegram xabari tahririyatning rasmiy hujjati bilan bir xil kuchga ega emas; u boshqa dalillar bilan tasdiqlanganda yanada qimmatli bo‘ladi.

Foydalanilgan manbalar va adabiyotlar

1. “Tafakkur ziyosi” ilmiy-uslubiy jurnali. 2025. 1-son. Navoiy viloyati matbuoti tarixiga oid material. 164-174-betlar.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonuni. 1997-yil 26-dekabr, 541-I-son (tarixiy tahrir). https://lex.uz/acts/-53543

3. Bo‘riyev A. “Do‘stlik bayrog‘i” va “Znamya drujby” gazetalari 40 yoshga to‘ldi. O‘zA, 20.06.2023. https://uza.uz/uz/posts/dostlik-bayrogi-va-znamya-drujby-gazetalari-40-yoshga-toldi_494815

4. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York: New York University Press, 2006.